

SOSYAL REFAH DEVLETİNİN KRİZİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Ömer ŞANLIOĞLU
Erciyes Üniversitesi, Turizm Fakültesi
omersanlioglu@erciyes.edu.tr

ÖZET

Sosyal refah devletinde toplumdaki tüm bireyler yaşlılık, hastalık, işsizlik, sakatlık vb. durumlarda çeşitli riskleri kolektif olarak paylaşmaktadır. Yapılan sosyal transfer harcamaları toplumda dayanışma kültürünü güçlendirmekte, zayıf sosyal kesimlerin katı rekabet koşullarından olumsuz yönde etkilenmesini engellemeye çalışmaktadır. Zira "piyasanın görünmez eli" pek çok durumda geniş toplumsal kesimlerin aleyhine işlemektedir. Ancak, sosyal devletlerin çeşitli sorunlarla karşı karşıya bulunduğu ve bunlarla mücadele edilmesi gerçeği gözden kaçmamalıdır. Mevcut finansman sorunları ve bu durumu tetikleyen iktisadi krizler, küreselleşme, AB entegrasyon süreci ve nüfus yapısındaki değişimler sosyal refah devletinin başlıca sorun alanlarını teşkil etmektedir. Belirtilen sorunlar çözülmeden mevcut koşulların sürdürülmeye çalışılması finansal açıdan bir kriz halini ifade etmektedir. Mevcut sorunlarla mücadelede reformlara devam edilmesi kaçınılmaz olarak görünmektedir. Bu çerçevede bütçe kalemleri arasında öncelik sırasına göre bir düzenleme yapılması, işsizlik sorunuyla mücadele edilmesi ve sürdürülebilir büyüme imkânlarının sağlanması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal devlet, sosyal devletin krizi, sosyal devlet ve sorunları, reformlar

A DISCUSSION ON THE CRISIS OF SOCIAL WELFARE STATE AND ITS SUSTAINABILITY

ABSTRACT

Individuals in social welfare states collectively share various risks such as old age, illnesses, unemployment and disabilities. Besides strengthening cultural solidarity in a society, social transfer expenditures try to prevent weak social segments from the negative effects of fierce competition. Yet, in most cases, "the invisible hand of the market" works unfavourably of a vast majority of a society. However, the fact that social states face and address various problems should be taken into consideration. Current financial problems and economic crisis triggering these situations, globalization, EU integration processes, and changes in the structure of population are the major problems of social welfare states. Trying to maintain current conditions without solving aforementioned problems means a financial crisis. It seems inevitable to continue reforms in the struggle with current problems. Within the scope, it is essential to arrange budget items in terms of precedence, to cope with unemployment and to provide sustainable growth opportunities.

Keywords: Social state, crisis of social state, social state and its problems, reforms

1. GİRİŞ

Kapitalist üretim süreçleri özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren artan sendikalaşma ve sosyal politikalarla etkilenmeye çalışılmış ve böylece işçi sınıfının hayat standartlarında belirgin bir iyileşme sağlanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında ise Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde sosyal devlet uygulamaları artarak devam etmiştir. Ancak, 1970'li yılların başından itibaren yaşanan uluslararası enerji krizi ile birlikte yürütülen Keynesyen iktisat politikalarında ve buna paralel olarak sosyal devlet uygulamalarında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır.

Sosyal devlet, ülkede uygulanan sosyal politikalarla ve o günkü iktisadi konjonktürle doğrudan ilişkili olup mevcut hâkim bilinci yansıttığı gibi, aynı zamanda karşıtları tarafından da sürekli eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu eleştiriler özellikle neo-liberal iktisat politikalarını benimseyenler tarafından yapılmıştır. Sosyal devlet karşıtları, gerçek ihtiyacı olanların sosyal transfer harcamalarından yararlanamadıklarını, buna karşılık "tembel insanların" bu fırsatlardan faydalandıklarını sıklıkla dile getirmekte ve böylece bürokrasinin kendi alanını genişlettiğini, bireylerin özgürlük alanlarının ise bu durumdan olumsuz yönde etkilendiğini ifade etmektedirler. Sosyal devletin ortaya çıkardığı maliyetlerin ise gelecekte sürdürülemez bir hal alacağını ileri sürmektedirler. Pek çok taraftarı olan bu görüşe göre "sosyal devlet modeli" istihdam artışına engel olmakta ve bireyleri kurumsal olarak üretime yönlendirebilmek için yeterince motivasyon sağlayamamaktadır. Ayrıca küreselleşme sürecinin hızlanması ile birlikte, sosyal devletlerin hem kendi içlerinde hem de artan uluslararası rekabetten kaynaklanan pek çok sorunla karşı karşıya kaldıkları dile getirilmektedir. AB süreci, istihdam piyasalarında yaşanan sorunlar ve demografik değişimlerin etkileri gibi çeşitli sorunlar sosyal devletlerin son yıllarda üstesinden gelmek zorunda oldukları başlıca problem alanlarını teşkil etmektedir.

Diğer taraftan sosyal devlet taraftarlarının da bir açmazla karşı karşıya buldukları gözlenmektedir. Zaman içerisinde tedrici olarak bazı sosyal haklarının ellerinden alındığını tecrübe eden geniş toplum kesimleri ve bunları savunan sendikalar ile bazı siyasal partiler uygulamaya konulmak istenen zorunlu reform politikalarına karşı çıkmaktadırlar. Reform yapılmasına yönelik karşılaşılan sosyal direnç, sosyal güvenlik sistemiyle ilgili tedbirlerin yürürlüğe girmesini engellemekte veya geciktirmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin yaşadığı finansal sorunlar, sosyal adaletin sağlanmasında ortaya çıkan eksiklikler ve verimli olmayan bir iktisadi yapının varlığı ise reform karşıtları tarafından görmezden gelinmektedir. Bu durum beraberinde toplumun geneli için uzun vadede üstesinden zor gelinebilecek çeşitli maliyetler ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sosyal refah devletinin karşılaştığı sorunları tartışmak ve bunlara yönelik çözüm önerilerini sosyal refah devletinin sürdürülebilirliği çerçevesinde değerlendirmektir. Bu kapsamda, bir tarafta

sosyal devlet karşıtları tarafından dile getirilen radikal eleştirilerden diğer tarafta ise her koşulda ve nasıl olursa olsun sosyal devlet uygulamalarının devam ettirilmesini savunan görüşlerden ziyade, mevcut uluslararası rekabet koşullarında sosyal devlet uygulamalarının karşılaştığı başlıca sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlarla mücadeleye yönelik yürürlüğe konulması gereken tedbirlerin analiz edilmesine odaklanılmıştır.

2.SOSYAL REFAH DEVLETİNİN TEMELİ VE SINIFLANDIRILMASI

Bu bölümde öncelikle sosyal refah devleti kavramı literatürdeki tartışmalar ışığında tanımlanmaya çalışılacak, ardından sosyal politikaların başlıca fonksiyonları ele alınacak ve son olarak en yaygın kabul gören sosyal refah devleti sınıflandırmaları değerlendirilecektir.

2.1. Kavramsal Çerçeve

Sosyal devlet ve politikaları uzun süren sosyal, iktisadi, siyasi tartışmalar ve çeşitli toplumsal kesimler arası çatışmalar sonucu ilerlemeler kaydetmiştir. Almanya'da 1870 yılında Bismarck'ın yönetime gelmesinden sonra sosyal politikalar yürürlüğe konulmaya başlanmış, diğer Avrupa ülkeleri ise bu konuda geniş ölçüde Almanya'yı örnek almışlardır. 1929 yılından sonra yaşanmaya başlayan Dünya iktisadi buhranı ile mücadelede özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında geniş uygulama alanı bulan Keynesyen politikalara paralel olarak sosyal devlet açısından bir "Altın Çağ" (1950-1973) yaşanmıştır (Şanlıoğlu, 2011: 3).

Sosyal devlet kavramı hakkında literatürde pek çok tanımlamayla karşılaşmak mümkündür. Petring'e göre sosyal devlet, demokratik bir devleti ifade etmekte ve sadece temel hakları, bireysel ve ekonomik özgürlükleri garanti etmemekte (hukuk devleti), aynı zamanda hukuki, finansal ve aynı yardımları da içermekte olup, böylece sosyal karşıtlıkları ve farklılıkları belirli ölçülerde ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Petring vd., 2012: 8). Kaufmann ise sosyal refah devletini; devletin politikalarını, sosyo-ekonomik tedarik yapılarını süreklilik arz edecek şekilde ve bunlardan daha fazla sayıda bireyin faydalanabilmesi için dönüştürmesi olarak tanımlamaktadır. Böylece, liberal özgürlüklerin yanı sıra, sosyal haklar da birlikte ele alınmış olmaktadır (Kaufmann, 2003: 39). Sosyal hakların neler olacağı ise literatürde şu göstergeler çerçevesinde değerlendirilmektedir (Lampert, 2003: 4): Sosyal devlet, fakirlik ve acil durumlarda insan onuruna yakışır asgari bir yaşam düzeyi sağlar; Kaza, hastalık, işsizlik, yaşlılık, bakım vb. riskli hallerde sosyal güvenceyi garanti eder; Vatandaşlar arasında refah farkını ortadan kaldırmaya yönelik hukuki garantiler verir; Refah artışını sağlamak için gerekli koşulları oluşturur ve milli gelirin daha adil bir şekilde bölüşümü için çaba sarf eder.

Özellikle bir çok Batı Avrupa ülkesi anayasalarında "sosyal devlet" ibaresi yer almaktadır. Ancak, sosyal politikalarla ilgili geniş haklar bilinçli olarak çoğunlukla anayasalara konulmamakta, detaylar siyasi tercih ve kararlara bırakılmaktadır.¹ Sosyal devlet uygulamaları ile devlet piyasa mekanizması çerçevesinde oluşan kaynak tahsisindeki sorunları ortadan kaldırma görevini üstlenmiş olmaktadır (Lipple, 2008: 5). Son yıllarda yaşanan gelişmeler dikkate alındığında, eğilimin bireylerin sosyal güvenlik sisteminde üstlendikleri rolün ve sorumluluğun daha çok artırılması yönünde olduğu gözlenmektedir.² Bu konudaki tartışmaların sosyal riskleri bireylerin özel finansman yoluyla üstlenmesinin piyasa koşullarına bırakılıp bırakılmayacağı ile devletin bu çerçevede nasıl bir rol üstleneceği konuları üzerine yoğunlaştığı bilinmektedir (Lampert, 2003: 3). Toplumda hangi risklerin kolektif olarak üstlenilmesi gerektiği, hızla yaşlanan nüfusun sosyal ve kültürel açıdan birlikteliğinin devam ettirilebilmesi için hangi dayanışma şekillerinin oluşturulmasının zorunluluğu gibi çeşitli sorular sosyal devletin geleceğinin belirlenmesi açısından henüz yeterince açıklığa kavuşturulabilmiş değildir (Färber, Schupp, 2005: 7).

2.2. Sosyal Politikaların Fonksiyonları

Son dönemde yaşanan birçok gelişme ekonominin yapısal dönüşümünü de beraber getirmektedir. Sanayi üretiminin toplam üretim içerisindeki yeri azalma eğilimindeyken, hizmetler sektörünün ağırlığı ise belirgin bir şekilde artış göstermektedir. Çalışılan ve gelir elde edilen iş, bireylerin maddi yaşamlarının temelini oluşturmaktadır. Sosyal politikalar ise daha çok işsiz kalınması, yaşlılık veya sağlık sorunları yaşanması durumunda denkleştirici bir fonksiyon yerine getirmektedir. Sosyal

---

¹ Örneğin Alman Anayasası'nın 20. Maddesi Almanya'nın demokratik ve sosyal bir federe devlet olduğunu ifade etmektedir. Yine Alman Anayasası'nın 1., 3. ve 6. maddeleri de sosyal güvenliği içermektedir. Aynı şekilde T.C. 1982 Anayasası'nın 2. Maddesi T.C. devletini "demokratik, laik ve sosyal bir hukuk" devleti olarak tanımlamaktadır.

² Yeniden bölüşüm çabalarının başarıya ve motivasyona yönelik girişimleri olumsuz yönde etkilediği (*equity-efficiencytrade-off*) tezi iktisat literatüründe günümüz *main stream* iktisatçıları tarafından kabul gören bir görüştür. Bu görüş sahipleri, eğer toplumda çalışkan ve üretken bireyler gelirlerinin bir kısmının *ex-ante* olarak ellerinden alınıp, gelir düzeyi düşük diğer toplumsal kesimlere transfer edileceği hususundan haberdar iseler onların iktisadi motivasyonlarının azalacağını ileri sürmektedirler. Diğer taraftan, düşük bir iktisadi verimliliğe sahip ve devlet tarafından desteklenen bireyler, halihazırdaki durumlarından kurtulmaya yönelik bir çaba içerisinde olmayacaklardır. Ancak, sosyal güvenlik toplum bireyleri arasında risklerin paylaşılmasının önceden ilan edilmesidir. Sosyal riskler bir tür sosyal sigorta sözleşmesi ile garanti altına alınmaktadır. Geleceğin belirsiz olduğu riskli durumlarda sosyal refah devletlerinde toplumdaki tüm bireylere belirli bir gelir düzeyi garanti edilmektedir. Risklerin toplumda adil bir şekilde paylaşımının toplumsal faydayı artıracacağı söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sosyal güvenliğin anayasal garanti altına alınmış olması da önemli bir kazanımdır (Ott, 2007: 562-563).

politikalar gelirin yeniden bölüşümü açısından daha çok bir koruma işlevi görmektedir, böylece sosyal riskler henüz başlangıç aşamasında engellenmeye çalışılmaktadır. Örneğin çocuk istihdamının yasaklanması ile güçsüz toplum kesimlerinin korunması ve haksız yere sömürülmesi engellenmek istenmektedir. Bu çerçevede çocuğun sağlık, eğitim barınma vb. alanlarda yaşam kalitesinin artırılması da hedeflenmiş olmaktadır. Ayrıca, sosyal politikaların düzenleyici bir özelliği de bulunmaktadır. Örneğin çalışma hayatının düzenlenmesi gibi. Bu fonksiyon aynı zamanda bir verimlilik fonksiyonu olarak da değerlendirilmektedir. Gençlerin çok erken yaşlarda çalışma hayatına katılmalarının engellenmesi, çocuk işçiliğinin yasak olması, işletmede sağlıklı bireylerin çalıştırılma zorunluluğu vb. uygulamalarla iş yerlerinde çalışma süreçleri sadece işverenler açısından değil, çalışanların fayda ve menfaatleri açısından da düzenlemeye tabi tutulmaktadır. Bu tür kolektif fonksiyonlar daha çok toplumsal ilişkileri farklı taraflar açısından meşru hale getirmeyi hedeflemektedir (Bäcker, 2010a: 47; Boeckh, 2011: 159-160).

Yukarıda belirtilen fonksiyonların dışında sosyal politikaların istihdam, verimlilik ve meşruiyet fonksiyonu (adil bölüşüm, sosyal ve politik çatışmaları önler ve sosyal barışı sağlar) gibi çeşitli fonksiyonlarından da bahsetmek mümkündür (Bäcker, 2010a: 49). Bunlara ilaveten, sosyal politikaların işsizliğin akıl ve ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini azaltması bireyin psikolojisini etkileme fonksiyonu olarak ifade edilebilir. Böylece işsizler işsiz kaldıkları süre zarfında sosyal transferler yoluyla hayatlarını idame ettirebileceklerini bildikleri için onların psikolojik olarak olumsuz yönde etkilenmeleri ve bunu topluma yansıtma engellenmiş olmaktadır.

2.3. Sosyal Devletlerin Sınıflandırılması

Uygulamadaki sosyal devletleri anlamaya ve karşılaştırmaya yönelik literatürde çok sayıda sınıflandırma mevcuttur. Wilensky ve Lebeaux henüz 1958 yılında yapmış oldukları çalışmalarında "kalıntı (residual)" ve "kurumsal (institutional)" olmak üzere sosyal refahla ilgili kurumları iki esaslı gruba ayırmışlardır. Kalıntı refah devleti anlayışı, daha önce aile tarafından yerine getirilen refah sağlama işlevinin ailenin bu görevi yerine getirememesi nedeniyle devlet tarafından üstlenilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kurumsal model ise modern sanayi toplumlarında devletin sosyal refahı artırması gerektiğini ileri sürmektedir (Özdemir, 2007: 129).

Kaufmann, sosyal sorunlarla mücadele etme biçimlerine göre dört farklı refah kültürü veya düşünce tarzından bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, "konservatif (muhafazakar)" düşüncedir. Bu düşünceye göre, sosyal sorunlar mevcut sosyal düzeni olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda sorunun ortadan kaldırılmasından ziyade daha çok ilgili sorunu meydana getiren unsurların bertaraf edilmesi önem arz etmektedir. İkinci görüş ise

"liberal" düşüncedir. Bu görüşe göre sosyal sorunlar sosyal değişimin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Yapılacak devlet müdahaleleri ile bu gelişimi engellemek mümkün olmayacaktır. Yapılan müdahaleler ayrıca piyasanın kendi kendini düzeltme mekanizmasını da bozmaktadır. "Devrimci" olarak nitelendirilen üçüncü görüşe göre sosyal sorunlar eksik ve yetersiz gelişmeler sonucu ortaya çıkmaktadır. Alınacak radikal tedbirler sayesinde sorunlarla başa çıkılabileceği ifade edilmektedir. Son olarak "Reformcu" düşünceye göre ise sosyal demokrat partilerin ve sendikaların güç birliği yapmaları ile sosyal sorunların hafifletilebileceği ve bunlarla mücadele edilebileceği belirtilmektedir (Butterwegge, 2006: 26).

Esping-Andersen ise sosyal refah devleti sınıflandırmalarında en tanınmış yazarların başında gelmektedir. Esping-Andersen, üç farklı sosyal refah devleti ayırımı yapmaktadır. Birincisi, "liberal refah devleti" modeli (İngiltere), ikincisi, "muhafazakar veya Kıta Avrupası refah devleti" modeli (Almanya, Fransa, Belçika) ve üçüncüsü ise "sosyal demokrat model veya İskandinav refah devleti" (İsveç, Danimarka) modelidir (Özdemir, 2007: 134-136). Bu sınıflandırmaya göre, İskandinav modeli "the good" (iyi), liberal refah devletleri modeli ise "the bad" (kötü) ve Kıta Avrupası sosyal refah devleti modeli ise "ugly" (çirkin) olarak değerlendirilmektedir. Kıta Avrupası modeli, uygulanan sosyal politikalar açısından tam karar verilememiş bir model olarak ifade edilmektedir. Bu modele karşı yeniden bölüşümün sınırlı düzeyde kalması, kazanılmış ve sahip olunan sosyal statünün devam ettirilmesine oldukça önem vermesi ve ataerkil bir sosyal yapının devam ettirilmesine dikkat ediliyor olması gibi nedenlerle olumsuz eleştiriler getirilmektedir. Halkın İskandinav modeline yüksek oranda destek vermesi bu modelde gerekli reformların hızla yürürlüğe konmasını sağlamakta ve bu ülkelerde sosyal güvenliğin maliyetlerinin düşürülmesine imkan sağlayabilmektedir (Bogedan, Leiber, 2009: 400).

Farklı modellerin karşılaştırılması sonucunda, sosyal politikaların çeşitli ülkelerde farklı şekillerde yürürlüğe konuldukları, gelenekleri, amaçları, yapıları ve finansman modellerinin değişik özellikler içerdikleri gözlenmektedir. Her modelin kendine mahsus avantajlı ve dezavantajlı tarafları bulunmakta ve hiçbirisinin mükemmel özelliklere sahip olmadıkları görülmektedir. Vergi veya prim ödeyen, hasta, genç, yaşlı, zengin, yoksul vb. sosyal aktörler açısından mevcut modellerin olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Ancak, her modelin ortak özelliği yaşanan ekonomik krizlerden, nüfus yapısındaki değişimler ile bireyselleşme ve bölüşümle ilgili sorunlardan önemli ölçüde etkileniyor olmalarıdır. Karşılaşılan sorunlar ise yürürlükteki sosyal politikaları yeniden düzenlemeye, etkinlik ve şeffaflık gibi hususları dikkate almaya doğru yöneltmektedir (Frevel, Dietz, 2008: 227).

2.4. Sosyal Politikaların Ekonomi Teorisi Açısından Değerlendirilmesi

Sosyal refah devleti uygulamalarının gerekçeleri arasında kuşkusuz en önemli olanı piyasa başarısızlıkları ve piyasa aksaklıklarıdır. Sosyal güvenlikle ilgili piyasalardaki enformasyon eksiklikleri ve etkin olmayan bir piyasa tahsisinin gerçekleşiyor olması, sosyal politikaların diğer gerekçelerini oluşturmaktadır. Piyasada bireylerin rekabete hazır olmaları isteniyorsa, onların iktisadi ve sosyal açıdan asgari güvenceye sahip olmaları bir zorunluluk arz etmektedir. Riskin fazla olması durumunda bireyler risklerini sınırlandırmak isteyeceklerdir. Asgari geçim düzeyinin devlet tarafından güvence altına alınması riskleri azaltacak, büyümeye pozitif etki edecek ve risk yatırımlarının miktarını ise artıracaktır (Milbradt, 2005: 434).

Piyasa başarısızlıkları piyasada rekabeti olumsuz şekilde etkilemekte ve Pareto optimumuna ulaşılmasını engellemektedir. Piyasa başarısızlıkları kaynak israfına ve refah düzeyinin azalmasına da sebep olmaktadır (Akalin, 2002: 127).³ Piyasada rekabet koşulları kısmen sağlansa bile çeşitli aksaklıklar ortaya çıkabilmekte ve böylece devlet müdahalesi kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Bu bağlamda başlıca piyasa başarısızlıkları olarak dışsallıklar, kamusal malların özel sektör tarafından yeterince üretilmemesi, monopol piyasa oluşumları, asimetrik bilgilenme, ücret ve fiyat katılıkları ile gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler vb. ifade edilmektedir (Öztürk, 2007).

Devlet, pozitif dışsallık yaratmak suretiyle sosyal refahın artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle eğitim ve sağlık gibi pozitif dışsallığı yüksek yarı kamusal malların devlet tarafından üretilmesi sosyal açıdan önemli dışsal faydalar ortaya çıkarmaktadır. Üretim kararlarının alınmasında sadece özel fayda ve maliyetler değil, aynı zamanda sosyal fayda ve maliyetler de birlikte düşünülmektedir. Optimal kaynak dağılımının sağlanması için özel fayda-maliyetlerle birlikte sosyal maliyet ve faydaların da beraber değerlendirilmesi önem arz etmektedir (Öztürk, 2007: 125-126).

---

³ İstikrarsızlıkla mücadele için Keynesyen düşünce maliye politikası araçlarının kullanılmasını tavsiye etmektedir. Keynesyenler, Friedman tarafından ileri sürülen dışlama (*crowding out*) etkisinin her zaman geçerli olmayacağı görüşündedir. Özellikle "likidite tuzağında" bulunan ekonomilerde faiz oranları maliye politikalarından etkilenmeyeceğinden dolayı, maliye politikasının etkisini azaltıcı veya yok edici sonuçlar doğurmayabileceğini belirtmektedirler. Uygulanan maliye politikası bazı durumlarda faiz oranlarının yükselmesi ve özel sektörün yatırımlardan dışlanması gibi sonuçlar doğurabilir. Ancak, maliye politikaları neticesinde oluşacak olumlu etki, özel sektörün dışlanmasından dolayı meydana gelecek olumsuz etkiden çok daha fazla olabilecektir. Toplam talep üzerinde kamu harcamalarının doğrudan etkisinin vergilere nispetle daha fazla olacağı görüşü ileri sürülmektedir (Gedik, 2007: 2-3).

Kamusal mallar (*public goods*), literatürde faydası bölünemeyen, fiyatlanamayan, kolektif olarak tüketilen ve diğer bireylerin tüketimden mahrum edilmelerinin mümkün olmadığı mallar olarak tanımlanmaktadır. Bireysel fayda özel malların tüketimi esnasında ölçülebilirken, kamusal faydanın ölçülmesi kamusal malların tüketimi söz konusu olunca mümkün olamamaktadır. Kamusal malların özel sektör tarafından üretilmesi mümkün olmadığı gibi, yarı kamusal malların özel sektör tarafından üretiminde de çoğu zaman çeşitli sorunlarla karşılaşmakta; böylece güvenlik, adalet, sağlık ve eğitim gibi mal ve hizmetlerin üretilmesi devlet açısından kaçınılmaz bir hale gelmektedir (Öztürk, 2016: 216-227).

Sosyal güvenlik hizmetlerinin sadece özel sektör tarafından sunulması durumunda bu alanda monopol bir piyasa yapısının oluşma riski her zaman mevcuttur. Bu nedenle, bu tür hizmetlerin hem özel sektör hem de kamu sektörü tarafından sunulması ve denetlenmesi tüketici memnuniyeti açısından faydalı olacaktır. Sosyal güvenlik hakkında risklerin doğru şekilde tespit edilmesi, tüketicilerin etkin iktisadi kararlar vermelerini sağlayacak ve sistemin geniş kesimler tarafından benimsenmesine yardımcı olacaktır. Özellikle emek piyasalarında pek çok ülkede uygulanan asgari ücret, daha insani bir yaşam standardını sağlamakta ve böylece işletme sahiplerinin insafına bırakılmamaktadır. Piyasa ekonomisi özellikle gelir dağılımında yaşanan aksaklıkları ve adaletsizlikleri giderme açısından yetersiz kalmaktadır. Bu adaletsizliği gidermek için devlet müdahaleciliğine gerek duyulmaktadır.

Devletin piyasaya müdahale ederek çeşitli sosyal politikalar çerçevesinde aktif olarak rol alması durgunluk dönemlerinde adeta bir otomatik stabilizatör fonksiyonu ifa etmektedir. Kriz dönemlerinde yapılacak bu harcamalar kuşkusuz krizi tamamen ortadan kaldıracak bir nitelikte olmamakta, ancak krizin olumsuz etkilerini kısmen de olsa gidermeye yardımcı olmaktadır.

3. SOSYAL REFAH DEVLETİNİN KARŞILAŞTIĞI BAŞLICA SORUNLAR

Çalışmada sosyal devletin karşı karşıya kaldığı sorunlar dört ana kategoride değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi finansmanla ilgili sorunlardır. Diğerleri ise, ekonomik konjonktürden dolayı karşılaşılan sorunlar, nüfus yapısından kaynaklanan sorunlar ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlardır. Bu bölümde belirtilen sorunlar analiz edilecektir.

3.1. Finansmanla İlgili Sorunlar

Sosyal güvelik sisteminin finansman açısından karşı karşıya kaldığı başlıca sorunlar bu bölümde değerlendirilmektedir. Sosyal devlet politikalarının finansmanı ülkeden ülkeye ve sunulan hizmete göre farklılıklar göstermektedir. Sosyal harcamalar artarken, buna paralel olarak

vergiler ve vergi yükü de artmakta ve mevcut işsizlik oranları sosyal refah devletinin finansmanını olumsuz yönde etkilemektedir.

3.1.1. Sosyal Harcamaların Artması

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa ülkeleri hızlı bir büyüme sürecinin içerisinde girmişler, artan milli gelir sayesinde de kamu harcamaları hızla artmışlardır. Bu dönemde sosyal refah artışını sağlamaya yönelik olarak bütçeden ayrılan pay sürekli artış eğiliminde olmuştur. Bu politikalara paralel olarak geniş toplum kesimlerinin hayat standartları da hızla yükselmiştir. Toplam kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı 1960 yılında Almanya'da %32 seviyesinde seyrederken, 2000 yılında %46,8 seviyesine kadar artmıştır. Aynı oran 1960 yılında İsveç'te %31,1 düzeyinde seyrederken, 2000 yılında %58,5 seviyesine kadar yükselmiştir. Belirtilen oran OECD ülkeleri ortalamaları açısından değerlendirildiğinde, 1960 yılında %28,8 seviyesinde seyrederken, 2000 yılında %39,5 düzeyine kadar yükselmiştir (Özdemir, 2007: 201-206 ve 267). Bu bağlamda önemli olan husus, artan sosyal harcamaların toplum bireyleri arasında adil bir şekilde bölüşülüyor olup olmadığıdır. Dünya örneklerinden de bilindiği üzere, pek çok uygulamada yapılan sosyal transfer harcamalarının önemli bir kısmının en dezavantajlı sosyal kesimlere gitmediği yönündedir.

Sosyal harcamaların yükselmesi bütçe açıklarını artırmakta, rekabette üstünlük yaratacak yatırımlara gitmesi gereken kaynaklar daha çok tüketim harcamalarını artırmaktadır. Sosyal harcamalar için ayrılan fonların üretken alanlara aktarılması halinde toplumsal faydanın daha yüksek olacağını ileri süren eleştirel görüşler bulunmaktadır. Ayrıca artan kamu harcamaları aynı zamanda hizmeti sunan kurumların finansman dengesini bozmakta ve bu hizmetlerden yararlananların yaratıcılıklarını ve sorumluluk üstlenmelerini olumsuz yönde etkilemektedir (Bäcker, 2010a: 76). Sosyal harcamaların mutlak olarak artmasından ziyade daha çok niteliği önem arz etmektedir. Artan sosyal harcamaların daha çok hangi alanda gerçekleştiği, sosyal adaletin sağlanması yönünde önemli bir katkısının olup olmadığı gibi soruların anlamlı bir şekilde cevaplandırılması gerekmektedir.

3.1.2. Vergi Yükünün Artması

Sosyal refah devleti literatürde bazı yazarlar tarafından aynı zamanda bir vergi devleti olarak da ifade edilmektedir. Önceleri bir asli kamu finansman unsuru olan vergileri daha düşük oranlarda toplayan devletler, sosyal politikaların artışına paralel olarak zaman içerisinde vergileri de artırmışlardır. İlerleyen dönemlerde vergi türleri çeşitlenmiş ve artan oranlı vergiler yürürlüğe konulmak suretiyle vergi politikaları aynı zamanda sosyal adaleti sağlamaya yönelik olarak da kullanılmıştır. Sosyal refahı artırmak için İskandinav ülkelerinin daha çok gelir vergisi ile katma değer vergisine ağırlık verdikleri görülmektedir. Diğer taraftan Kıta

Avrupası ülkelerinde ise daha çok sosyal güvenlik primleri (katkı payları) finansmanın esas bölümünü oluşturmaktadır. Eksik kalan kısmı ise merkezi bütçeden transferler yapılarak denkleştirilmektedir. Ancak bu ülkelerde kamu harcamalarının önemli miktarda artmış olması kamu ekonomisinin ulusal ekonomi üzerindeki etkisini artırmakta ve kamu finansman ihtiyacının yükselmesine neden olmaktadır. Emek ve sermayenin vergilendirildiği model değerlendirildiğinde ise, zaman içerisinde emeğin aleyhine bir durum oluşturacağı söylenebilir (Özdemir, 2007: 208-209). Ayrıca, sermayeden alınan vergilerin büyümeyle yavaşlatacağı bu durumun ise yeni iş imkanları oluşturmak açısından işverenleri yeterince motive etmeyeceği ileri sürülmektedir. Bu tarz politikaların ise uzun vadede yoksullara daha fazla zarar verdiği literatürde dile getirilmektedir (Bäcker, 2010a: 76).

Sosyal güvenlik sisteminin finansmanını vergiler üzerinden sağlamayı ön gören görüşler, sosyal refah devletinin finansmanla ilgili sorunlarını çözecek sihirli bir politika önerisi sunma iddiasını taşımaktadır. Literatürde sosyal hizmetlerin daha adil bir şekilde finansmanını sağlamak ve istihdam piyasalarına daha az zarar vermek maksadıyla sosyal güvenlik sisteminin vergileme yoluyla finanse edilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler (Butterwegge, 2006: 279). İskandinav ülkelerinde sosyal güvenlik sisteminin vergilerle finanse edilmesi esas olduğundan bireylerin vergi yükü daha yüksek, Almanya, Fransa ve Belçika gibi ülkelerde ise sosyal güvenlik prim oranları daha fazladır. Kişisel gelir vergisi veya sosyal güvenlik prim oranlarının artması çalışanların harcanabilir gelirini azaltmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin finansmanında kullanılan her iki yöntemin de olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır.⁴ İşverenlerin çalıştırdıkları her bir işçi için yapmış oldukları işveren prim ödeme paylarının yüksek olması, işsizlik oranlarının artmasının önemli bir gerekçesi olarak ileri sürülmektedir. Bu iddiaya göre, işveren sosyal güvenlik prim oranlarının azaltılıp, maliyetler düşürülmeli ve sosyal güvenlik sisteminin finansmanı vergiler üzerinden yapılmalıdır. Vergiler üzerinden finansman yöntemine ise şu eleştiriler getirilmektedir: Prim karşılığında alınan

---

⁴ Bu çerçevede Barro'nun görüşlerine değinmek yararlı olacaktır. Barro, içsel büyüme modellerini kullanmak suretiyle kamu hizmetlerinin finansmanının vergiler yoluyla sağlanmasının yatırım ve çıktı üzerine olan etkisini değerlendirmiştir. O, hükümetin tüketim harcamalarının reel GSYİH'ya oranının büyüme ve yatırımlarla negatif yönlü bir ilişkisinin olduğu görüşündedir. Tartışmalar hükümet harcamalarının özel sektör verimliliği üzerine bir etkisinin olmadığı yönünde yoğunlaşmakla birlikte, vergi ve kamu harcamalarının bozucu etkisi sonucu tasarruf oranı ve büyüme hızının azaldığını ifade etmektedir (Gedik, 2007: 2). Diğer taraftan Ricardo ise kamu açıklarının finansman şeklinin fazla önemli olmadığını ileri sürmektedir. Ricardo'ya göre kamu finansmanının vergi veya borçlanma ile gerçekleştirilmesinin bireylerin tüketimi ve ekonominin sermaye birikimi üzerinde etkisinin olmayacağı yönündedir. Bu iki finansman biçiminin etkilerinin denk olacağı görüşü literatürde "Ricardocu Denlik Teoremi" olarak ifade edilmektedir (Arıcan, 2005: 78).

hizmetler açısından daha az ayrımcılığa maruz kalınmaktadır. Herkes yatırmış olduğu primler ölçüsünde sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanmaktadır. Vergi yoluyla finansman sıkı bütçe politikalarıyla da yakından ilgilidir. Yürürlüğe konulacak herhangi bir tasarruf tedbirinden sosyal güvenlik sistemi de doğrudan etkilenecektir. Vergi indirimlerinin yürürlüğe konulduğu ve vergi gelirlerinin artırılmadığı dönemlerde doğal olarak sosyal güvenlik sistemi de olumsuz yönde etkilenmiş olmaktadır. Ayrıca yabancı sermayeyi teşvik çerçevesinde uygulanan vergi indirimleri sermayeden alınan vergileri azaltacak, dolaylı vergilerin artırılması gerekecektir. Böylece vergi yükünün dar gelirli olan aleyhine seyredeceği söylenebilir (Butterwegge, 2006: 280-282).

3.1.3. İstihdam Piyasası İle İlgili Sorunlar

İşsizlik sorunu, özellikle sosyal güvenlik primleri üzerinden finansmanı sağlayan ülkeler açısından en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Keynesyen iktisat politikalarının uygulandığı 1950-1970'li yıllar arasında pek çok ülkede özellikle eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin sunulması esnasında önemli sayılabilecek bir kamu istihdamı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde istihdam politikalarının amacı kamu sektöründe istihdam artışını sağlamaktan ziyade daha çok işsizlik oranlarını azaltmak şeklinde olmuştur. Neoklasik iktisat politikalarının uygulama alanı bulduğu daha sonraki yıllarda ise yaşanan diğer sorunların da etkisiyle piyasada işgücü talebi daralmış ve istihdam düzeyi genel olarak gerilemiştir. Üretim bir taraftan sanayi sektöründen hizmetler sektörüne doğru kayarken, diğer taraftan kadın çalışanların işgücüne katılım oranı yükselme eğilimine girmiştir. Ancak, toplam istihdam seviyesinin yeterince artırılmaması, işsizlik sigortalarının finansmanını hem harcamalar hem de gelirler açısından olumsuz yönde etkilemiştir. Bir taraftan artan işsizlik nedeniyle ödenen işsizlik maaşları dışında uygulamaya konulan aktif istihdam politikaları, meslek edindirme kursları, kendi işini kurmaya yönelik kurslar vb. için yapılan harcamalar artış eğilimine girmiş, diğer taraftan artan işsizlikten emeklilik sigortaları da olumsuz yönde etkilenmeye başlamıştır. İlerleyen yaşlarda yeni bir iş bulma imkanının sınırlı olmasından dolayı uygulamaya konulmuş olan "erken emeklilik" politikalarının sosyal güvenlik sistemini olumsuz şekilde etkilediği söylenebilir (Bäcker vd., 2010a: 159-160).

Artan işsizliğin kişisel gelire etkisi değerlendirildiğinde, bir taraftan sosyal güvenlik sistemine yapılması gereken prim ödemeleri azalmakta, diğer taraftan kişisel gelir üzerinden alınan vergilerin de azalmasına neden olmaktadır. İşsizlik ödemeleri yapılırken sosyal güvenlik prim ödemelerinin bir başka kamu kurumu tarafından üstlenilmesi, maliyetlerin sadece bir başka kamu kurumuna aktarılmasından farklı bir anlam ifade etmemektedir (Bäcker vd., 2010a: 159-160).

Sosyal güvenlik sisteminin finansal açıdan sürdürülmesini sağlamak amacıyla yapılacak yüksek oranlı sosyal kesintiler vergi yükünün kayıt dışına kayma eğilimini artırmakta, sigorta primi ödemekle yükümlü olmayanların çalıştırılması yaygınlaşmakta ve yasa dışı uygulamalar çoğalmaktadır. Ayrıca, bazı üretim faaliyetlerinin ülke dışına kayması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum ise resmi çalışan işçi sayısını azaltmakta, birçok sosyal güvenlik alanında daha fazla bireyin daha düşük düzeyde sosyal güvence alternatiflerini tercih etmelerini zorunlu hale getirmektedir. Son yıllardaki bu gelişmeler nedeniyle sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin sayısı da giderek artış eğilimi göstermektedir (Şanlıoğlu, 2011: 174-175). Yüksek sayılabilecek genel ücretler düzeyi ve ücret yan ödemeleri sosyal devletlerin bu açıdan rekabetini olumsuz yönde etkilemekte, bu durum ise uzun dönemli işsizliğin başlıca gerekçelerini oluşturmaktadır.

3.2. Ekonomik Konjonktürden Kaynaklanan Sorunlar

İçerisinde bulunulan ekonomik konjonktürden kaynaklanan sorunlar da sosyal güvenlik sistemini etkileyen önemli bir faktördür. Yürürlüğe konulan sosyal politikalar, verimlilik artışları ve konjonktürel genişlemelerden doğrudan etkilenmektedir. Ayrıca, hükümetler tarafından yürürlüğe konulan konjonktürel iktisat politikaları sosyal politikaların yürütülmesi esnasında yeni sorunlarla karşı karşıya kalınmasına neden olabilmektedir. Konjonktürün genişleme dönemlerinde sosyal güvenlik sisteminin gelir-gider dengesi olumlu yönde etkilenmekte, bu dönemde oluşan yüksek istihdam düzeyi yapılacak sosyal harcamaları azaltma imkanını doğurmaktadır. Ancak hükümetler "oy maksimizasyonu" amacıyla kamu harcamalarını kısımaya fazla sıcak bakmamaktadırlar. Konjonktürün daraldığı, durgunluk ve kriz dönemlerinde ise sosyal harcamalara olan bağımlılık artmakta, istihdam daralması nedeniyle sosyal güvenlik sisteminin gelirleri azalmaktadır. Diğer taraftan, krizle mücadele için yatırım harcamaları artırılmakta, hükümetler böylece istihdam artışı sağlamayı hedeflemektedirler. Ancak, pek çok alanda kamu harcamalarının eş zamanlı artırılmasından dolayı bunların finansmanı açısından çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Akabinde ise bütçe açıklarını kapatmak ve kamu borçlanmasını azaltmak amacıyla sıkı tasarruf tedbirlerinin yürürlüğe konulması zorunlu hale gelmektedir. Yüksek kamu borçları hükümetlerin hareket alanını daraltmakta, ödenmesi gereken faiz borçları nedeniyle konjonktürün olumlu seyrettiği dönemlerde bile tasarruf yapma imkanı zorlaşabilmektedir (Frevel, Dietz, 2008: 138).

Ancak sosyal güvenlik hizmetleri çoğu zaman zorunlu hizmetler olup, konjonktürün olumsuz seyrettiği dönemlerde de sürdürülmesi gereken hizmetlerdir. Bu hizmetler, toplumsal sorunlarla mücadelede istikrar sağlayıcı olma (stabilizatör) ve emeğin yoğunluklu olarak kullanılması gibi çeşitli özelliklere sahiptir. Ayrıca, anti konjonktürel iktisat politikaları çoğu

zaman doğru bir zamanlama ile yürürlüğe konulamamaktadır. Uygulanan sosyal politikalar çoğunlukla satın alma gücünü artırmak suretiyle talebi etkilemekte ve böylece konjonktürel canlanmanın sağlanması hedeflenmektedir (Frevel, Dietz, 2008: 138-139).

3.3. Nüfus Yapısından Kaynaklanan Sorunlar

Sosyal refah devletlerinin uzun dönemli en önemli sorunlarından birisi ilgili ülkedeki nüfus yapısı ve yaşlanması sorunudur. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren doğum oranlarında gözlenen belirgin gerileme eğilimi, beraberinde çalışan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının da azalmasına neden olmuştur. Ayrıca, yaşlı nüfusun oranı da hızla artmaya başlamıştır. Böylece, çalışan genç nüfusun yaşlı nüfusu finanse etmesi üzerine kurulu olan sosyal güvenlik sistemlerinin finansman dengesi olumsuz yönde etkilenmekte, sosyal güvenlik prim oranlarının sürekli yükseltilmesini gündeme getirmektedir. Ancak, teknolojik gelişmeler sonucu sağlık sektöründe günümüzde çok pahalı sunulan hizmetlerin fiyatlarında zamanla kısmi düşüşler olabileceği tahmin edilmektedir (Ott, 2007: 587).

Bir ülkedeki nüfus yapısındaki değişimlerden sadece nüfusun doğal artma veya azalma oranları anlaşılmamaktadır. Bu sayıya ülkeye farklı nedenlerle giren ve çıkan nüfus da dahil edilmektedir. Göçmen statüsünde veya siyasi mülteci olarak ülkeye gelmiş olanların dışında, AB sürecinde emeğin serbest dolaşımına paralel olarak önemli sayıda nüfus hareketleri gerçekleşmekte ve böylece ülkelerdeki nüfus dengeleri değişmektedir. Ülkeye yeni göç eden nüfusun her koşulda sosyal güvenlik sistemini olumlu yönde etkilemesi söz konusu değildir (Bäcker, Gerhard vd., 2010a: 167-168).

Nüfus yapısındaki değişimler aynı zamanda yaşam süresinin uzamasından da etkilenmektedir. Ortalama yaşam süresi 20. yüzyıl boyunca 30 yıl artmıştır. Daha fazla yaşlı nüfusun daha uzun süre yaşamaya başlaması, toplumdaki yaşlı nüfus yapısının değiştiğini göstermektedir. Diğer taraftan çalışma çağındaki nüfusun da giderek azalacağı yönünde tahminler ileri sürülmektedir. Emeklilik çağındaki nüfusun zamanla daha da artacak olması birçok ülkede sosyal güvenlik sisteminin uygulanmasını oldukça zorlaştıracaktır (Frevel, Dietz, 2008: 141-142; Bäcker, Gerhard vd., 2010a: 168-172).

Birçok sosyal refah devletinde nüfus ve aile yapısında gözlenen değişimlerin sonucunda yaşlı nüfusa yönelik sosyal güvenlik hizmetleri artmakta, bu toplum gruplarına bütçeden ayrılan ödenekler sosyal transfer harcamalarının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Nüfus yapısındaki değişimler sosyal güvenlik sistemi üzerinden sunulan hizmetlerin maliyetlerini artırmakta ve daha fazla hizmet sunma imkanını kısıtlamaktadır. Uzun dönemde ise sistemin finansmanı için ya prim ödemelerinin veya vergilerin artırılması kaçınılmaz olabilmektedir. Prim

oranlarının artırılması dışında finansman dengesini sağlayabilmek için emekli maaşlarının indirilmesi bir politika alternatifi olarak düşünülebilse de uygulanabilmesi daha zor bir seçenek olarak değerlendirilmektedir. Emekli yaşının artırılması,⁵ merkezi bütçeden yapılan transferlerin yükseltilmesi ve emeklilik sigortası üyelik tabanının genişletilmesi finansman dengesini sağlamaya yönelik en önemli tartışma konularını teşkil etmektedir (Breyer, Buchholz, 2009: 291-301). Ayrıca, nüfus yapısındaki tüm bu gelişimler aynı zamanda sosyal harcamaların finansmanını sağlayan vergi tabanının da erozyona uğramasına neden olacaktır. Bu nedenle nüfus tahminlerinin istihdam piyasaları, işsizlik ve çalışabilir nüfus konusunda diğer tahminlerle uyumlu hale getirilmesi uygun olacaktır.

3.4. Küreselleşme ve AB Sürecinin Ortaya Çıkardığı Sorunlar

Literatürde küreselleşme, bireylerin ve işletmelerin diğer ülke birey ve işletmeleriyle gönüllü olarak iktisadi işlemleri başlatma özgürlük ve yeteneği olarak ifade edilmektedir. Küreselleşme süreci ülkeler arasında üretim faktörlerinin dolaşımını hızlandırmakta, artan ticaret ve yatırımlarla birlikte ulusal ekonomilerin birbirleriyle entegrasyonu mümkün olabilmektedir. Küreselleşme süreci daha çok neo-liberal iktisat politikaları tarafından şekillendirilmektedir. Sosyalist düşüncenin hakim olduğu ülkelerin hızla çökmesi, serbest piyasa ekonomisi uygulayan merkez kapitalist ülkelere kendi politikalarını dünya ölçeğinde devam ettirebilmeleri için yeni fırsatlar sağlamıştır (Şanlıoğlu, 2011: 175-176).

Küreselleşme sürecinde düşük ücretli işçi çalıştıran ülkelerle gelişmiş sanayi ülkeleri kıyasıya bir rekabete girmektedirler. Bu rekabette Batılı ülkelerde ücretler aşağı yönde baskılanmaktadır. Ücretler, vergi ve diğer sosyal devlet uygulamalarının işletmeler için ortaya çıkardığı maliyetler sonucunda bir çok yatırım geliştirmekte olan ülkelere doğru kaymaktadır. Aşırı kara odaklanma politikaları nedeniyle firmalar sosyal sorumluluklarından kaçınmaktadırlar. Oysa, küreselleşme sürecinde de yoksullukla mücadele ve adil bir sosyal güvenlik sisteminin sürdürülmesi devletin en önemli görevleri arasında yer almalıdır. "Sosyal adalet" kavramı bu çerçevede bir kamusal mal olarak değerlendirilmekte ve yeterince sunulması ancak kamu müdahaleciliği ile mümkün olabilmektedir. Ayrıca, bedavacılık (*free-rider*) sorunun oluşmaması veya ortadan kaldırılması sadece devlet müdahalesi ile mümkün olabilecektir. Ancak, küreselleşme

---

⁵ Bazı ülkelerde çeşitli zamanlarda tartışma gündemine gelmiş ve yer yer kullanım alanı bulmuş olan erken emeklilik konusunun işsizliğe bir çare olarak ileri sürülmesi, sosyal güvenlik sistemi finansman dengesinin daha da bozulmasına neden olmuştur. Birçok ülkede bu tür politikalardan vazgeçilmiş, emeklilik yaşı yeniden yükseltilmiş, hak elde etme koşulları zorlaştırılmış, verilen yardımlar azaltılmış ve bireylerin mümkün olduğunca uzun süre işgücü piyasasında tutulması politikaları ivme kazanmıştır.

sonucu artan faktör mobilitesi yeniden bölüşüm politikalarını olumsuz yönde etkilemektedir (Berthold, Stettes, 2000: 4 ve 20-21; Özdemir, 2007: 220-221).

Küreselleşmenin refah devletleri üzerine etkisi bir ülkeden diğerine farklılıklar gösterebilmektedir.⁶ Küreselleşme sürecinin sosyal refah devletine etkilerini değerlendirmeye yönelik başlıca iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, refah devletinden rekabet devletine doğru bir dönüşüm sürecinin yaşandığı ve küreselleşmenin bu alanda paradigmaları değiştirdiği ileri sürülmektedir. Bu alanda izlenecek politikalar ile istihdam piyasalarında esnekliğe izin verilmeli, sosyal maliyetler azaltılarak büyüme desteklenmelidir. İkinci görüşe göre ise, küreselleşmenin sosyal devlete olan etkileri henüz sınırlı düzeydedir. Bazı uygulamalarda kısıtlamalara gidilmesine rağmen, istatistiklerin refah devletinin varlığına işaret ettiği ileri sürülmekte, küreselleşmenin refah devletine olan etkileri de ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir (Özdemir, 2007: 228-230).

Küresel piyasalara entegrasyon sürecinin maliyetleri çoğunlukla çalışanlara yüklenmektedir. Özellikle az vasıflı işçiler bu süreçlerden en olumsuz şekilde etkilenen toplum kesimleri olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, yeniden yapılandırma suretiyle sosyal devletin kurtarılması da kolay olmayacaktır. Küreselleşme süreci 2. Dünya Savaşı sonrasında refah devletlerinde örgütlü işgücü ile sermaye sahipleri arasında oluşmuş olan fiili uzlaşımın da ortadan kalkmasına sebep olmuştur (Özdemir, 2007: 257-258).

Küreselleşme süreci adil bir bölüşüm ve sosyal güvenlik konuları açısından değerlendirildiğinde, kategorik olarak kaybedildiği şeklinde de yorumlamak doğru olmayacaktır. Aksine tüm bu süreçler bazı maliyetlerden ve gereksiz uygulamalardan kurtulmak için bir fırsat olarak da değerlendirilebilir. Bu taktirde gerçek ihtiyaç sahipleri daha fazla sosyal

---

⁶ Bu çerçevede Rodrik, küreselleşmenin sosyal ve politik gerilimlere yol açtığını ve böylece ulus devlet olgusunun sorunlu hale geldiğini ileri sürmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, sosyal refaha ulaşmak için tek bir kalkınma modelinin olmadığını belirtmektedir. ABD ve Avrupa'nın önemli devletleri ile Japonya'nın iktisadi gelişmişlik yönünden başarılı ülkeler olarak sayılabileceklerini ifade etmektedir. Bu ülkeler işgücü piyasaları, kurumsal yönetim ve sosyal güvenlik vb. açılardan farklılıklar göstermektedir. Ona göre kurumsal çeşitlilik ve bunun değerini anlayan küresel bir ekonomi kapitalizmin evrim sürecini engellemeyecek aksine daha çok destekleyecektir. 2008 yılından itibaren yaşanan son iktisadi kriz piyasaların kendi kendini düzenlediği fikrini önemli ölçüde zedelemiştir. Piyasaların kendilerini desteklemeleri için diğer sosyal kurumlara ihtiyaç bulunmakta, piyasa başarısızlıkları için yeniden düzenleyiciler gerekmektedir. Küresel ekonominin alt yapısını güçlendirmek için demokratik hükümetlerin gerekli kurumları oluşturmaları önem arz etmektedir. Rodrik, ulusal hükümetlere belirli bir hareket alanı sağlayan sofistike ve ince ayar bir uluslararası kurallar bütünü'nün kabul edilmesini daha iyi bir kürselleşme yöntemi olarak tarif etmekte ve küreselleşmede maksimum hedeflerin elde edilmesi yerine daha çok akılcı ve makul bir yolun takip edilmesi gerektiği görüşünü benimsemektedir (İktisat ve Toplum, 2011: 26-31).

güvenlik hizmetlerinden yararlandırılmış olacaktır. Küreselleşme süreci istihdam piyasasında ve diğer pek çok alanda reform yapma baskısını artırmaktadır (Berthold, Stettes, 2000: 9-27).

Sosyal politikaların AB bağlamında dönüşümüne de değinmek bu çerçevede yararlı olacaktır. Sosyal politikalar, AB entegrasyon sürecinde diğer ekonomi politikaları ile uyumlu olmuş, ancak daha alt öncelikler arasında yer almıştır. Özellikle Maastricht Sözleşmesi ile birlikte sosyal politikalar birlik düzeyinde daha önemli bir politika alanı olmaya başlamıştır. AB'nde sosyal politika alanında **subsidiarite** (yetki ikamesi) prensibi geçerli olmuştur.⁷ Sosyal politikaların pek çok alanında sunulan hizmetlerin önemli bir kısmı üye ülkeler tarafından sürdürülmeye devam ettirilmiştir. Örneğin sosyal yardımların ödenmesi, göçmenler hakkında sunulan hizmetler, ailelerin teşvik edilmesi ve yaşlılara sunulan bakım hizmetleri vb. üye ülkeler tarafından üstlenilmiştir.⁸ AB, özellikle iş hukuku ve mevcut işin korunması hususunda, AB istihdam piyasaları ile üye ülkelerin istihdam piyasalarındaki ayrımcılığı engellemeye ve farklılıkları gidermeye yönelik politikaları yürürlüğe koymaya çalışmıştır. 1992 yılında oluşturulan "Avrupa Sosyal Fonu" (European Social Fund) ile birlik içerisindeki dezavantajlı bir konumda olan sosyal grupların ve bireylerin durumlarını düzeltmeyi, bunun dışında birlik içinde geri kalmış bölgeleri kalkındırmayı ve yapısal nitelikli sorunlarla mücadeleyi hedeflemiştir (Frevel, Dietz, 2008: 170 ve 174-177).

Aynı zamanda yetki alanları, sosyal gelişmeler ve sosyal politikalara yönelik kararlarda doğrudan ve dolaylı olarak ortak bir "Avrupa Sosyal Bölgesi" olma yönünde genişlemektedir. AB ve Avrupa Adalet Divanı üye ülkelerin sosyal politikaları hakkında karar alabilmektedirler. Yasal ve yasal olmayan göçler, AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi işgücü hareketliliğini artırmakta, bu durum ise ücretler düzeyine doğrudan tesir etmektedir. Buna bağlı olarak da vergiler ve sosyal sigorta prim ödemeleri de etkilenmektedir. Ayrıca, çalışma güvencesi, çalışma koşulları ve süreleri vs. hakkında mevcut düzenlemelerde pek çok sorun bulunmaktadır (Boeckh, 2011: 150).

---

⁷ Subsidiarite prensibi, AB'nin temel prensibidir. AB'de ekonomik birlikten tam bir siyasal birliğe geçileceği vakit, merkezi AB Hükümeti ile üye ülkeler arasında yetki ve sorumluluk paylaşımının nasıl olacağını belirleyen ilkedir. Bu ilkeye göre, yetki ve sorumluluk halka en yakın birimler tarafından yerine getirilir. Eğer bu en yakın birimler (eyalet, belediye vb.) bu yetki ve sorumluluğu yerine getiremeyecek şekilde zorlanıyorsa veya bütçesini aşırıyorsa o zaman bir üst yetkili makama başvurulur.

⁸ AB düzeyinde sosyal politikaların yaklaştığı alanlar özellikle şu alanlardır: Cinsiyetler arasındaki farkın ortadan kaldırılmasına yönelik alanlar; Emegın serbest dolaşımı; İşçiler için iş yeri ve sağlık güvencesi; Fakirliğe ve sosyal engellere karşı politikalar ile Sosyal hizmetle ilgili alanlar (Şanlıoğlu, 2011: 182).

4.SOSYAL REFAH DEVLETİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünyada hakim olan (*main stream*) liberal iktisat politikalarının benimsenmesi ve yaygınlaşması bir tarafta, yaşanan finansman, büyüme ve nüfus yapısındaki sorunlar diğer yanda olmak üzere beraberinde sosyal devletin küçültülmesi ve gelir dağılımında üstlenmiş olduğu rolün azaltılması tartışmalarını gündeme taşımıştır.

Keynesyen politikalarından vazgeçilmesi, sosyal güvenlik sistemi ve vergi politikalarına yönelik uluslararası rekabet baskısını iyice artırmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ulusal düzeyde sosyal devletlerin politika özerkliğinin daha da sınırlı hale gelmesine ve sosyal politikaların belirli ölçüde piyasaya açılmasına sebep olmuştur (Butterwegge, 2006: 268).

Sosyal politikaların milli gelirin daha adil bir şekilde paylaşımına imkân sağlaması, işgücünün verimliliğini artırması ve böylece ekonomik etkinliğin oluşması gibi faydaları bulunmaktadır. Ayrıca, ilgili ülkede adil bir gelir dağılımı yok ise elde edilen yüksek iktisadi performans sosyal alanda başarılı sonuçlar doğurmayacaktır. Sosyal devletin piyasaya gereğinden fazla müdahalesi aynı zamanda demokrasi kültürünün zedelenmesi ve zayıflaması sonucunu da doğurabilecektir (Butterwegge, 2006: 271).

Sosyal devlet ve sosyal politikaların sınırlarına ulaştığı yönünde uzun yıllardır tartışmalar sürdürülmektedir. Özellikle 1990'lı yıllarda ABD ekonomisinde gözlenen hızlı büyüme performansı Avrupa Birliği'ndeki sosyal devletlerde rekabet baskısını artırmış ve sosyal devlet tartışmaları özellikle 2000'li yıllarda yeni bir ivme kazanmıştır (Boeckh vd., 2011: 425-426).

Varlıklı ve reformlara odaklanmış kesimlerin sosyal refah devleti hakkında yapılan tartışmalarda daha çok büyüme sorunu üzerine odaklandıkları gözlenmektedir. Sosyal devlet uygulamalarını eleştirenlere göre, iktisadi büyüme için sosyal politikalar bir maliyet meydana getirmekte ve böylece ekonominin dinamizmi azalmakta bu durum ise aynı zamanda bürokrasinin artmasına vesile olmaktadır. Bu nedenle devletin ücret maliyetlerini ve doğrudan vergi oranlarını düşürmesi ve dolayısıyla arzın artırılmasına yönelik politikaların desteklenmesi tavsiye edilmektedir. Ancak, piyasa koşullarında meydana gelen ve yanlış kararlar ve aşırı risk üstlenmeleri sonucunda oluşan çeşitli başarısızlıklara devletin ve dolayısıyla vergi mükelleflerinin neden katlanmaları gerektiği sorusunun cevabı yeterince açıklığa kavuşturulamamaktadır. Neoliberal iktisat politikaları talep odaklı politikaları önemsememekte, ancak sosyal devletlerin GSYİH'larının yaklaşık 1/3'ünün uygulanan sosyal politikalar üzerinden elde edildikleri

gerçeği görmezden gelinmektedir. Ayrıca, sosyal devletin yaşadığı sorunların siyasallaştırılarak ele alınması ve böylece sorunlarla mücadele edileceğine inanılması, bu sorunların tespitinde kendi doğal tartışma ortamlarından uzaklaşılmasına neden olmakta ve doğru teşhis konulmasını zorlaştırmaktadır (Boeckh vd., 2011: 426-427; Butterwegge, 2006: 76).

Sosyal refah devletinin karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele edilmesi için reform yapılmasının gerekliliği ilgili toplumlarda ve konunun aktörleri arasında genel olarak kabul görmektedir. Ancak, bu reformların nasıl olacağı ve hangi alanları kapsayacağı konusunda teorisyenler ve politika yapımcılar arasında tartışmalar devam etmektedir.⁹ Sosyal güvenlik sistemini modern toplumların ayrılmaz bir bileşeni olarak değerlendiren görüşler sosyal devlet politikalarında reform yapılması söz konusu olduğunda eleştirel bir tutum takınmaktadırlar.¹⁰

Sosyal refah devleti uygulamaları ve sosyal güvenlik sistemleri zaman içerisinde çeşitli meydan okumalarla karşı karşıya kalmış, fakat tüm sorunlarına rağmen, temel politikalar önemli ölçüde korunarak sürdürülmüştür. Kurumsal yapılar sanayi toplumlarının sosyo-ekonomik koşullarına uygun bir özelliğe sahip olmuş ve iktisadi ve sosyal değişimlere paralel olarak yeni politikalar yürürlüğe konulmuştur.

Sosyal devlet politikaları uzun vadede sürdürülebilir mi sorusunun cevabı verilirken öncelikle 1970'li yıllardan itibaren değişen koşulların da dikkate alınması gerekir. Sosyal devletin geleceği hakkında yapılan projeksiyonlarda bazı ön koşulların gerçekleşmesi zorunlu hale gelmektedir.

---

⁹ Sosyal devletin karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele üzerine yapılan tartışmalar bazı sorunlar içermektedir. Bu sorunlar şu şekilde ifade edilmektedir (Lampert, 2003: 10-15): Reform tartışmaları bazı polemiklere yol açmaktadır. Taraflardan birisi sosyal devleti "modası geçmiş bir model" olarak tanımlarken, diğer taraf ise sosyal devleti hiç bir şekilde tartışılmaması gereken bir model olarak savunmaktadır. Bazı durumlarda ise yaşanan sorunlar gereğinden fazla abartılmaktadır. Son dönemde sosyal devlet harcamalarının arttığı ileri sürülse de sosyal harcamaların önemli bir bölümü artan işsizliğin finansmanından ve artan emekli sayısından kaynaklanmaktadır. Birçok sosyal devlette sosyal güvenlik bütçesinin açık vermesi durumunda yapılan transferlerle denkleştirme sağlanmaktadır. Oysa pek çok tartışmada sanki bütün finansmanın merkezi bütçeden sağlanıyormuş gibi lanse edildiği gözlenmektedir.

¹⁰ Sosyal reformlara karşı getirilen argümanlar şu şekilde özetlenebilir (Butterwegge, 2006: 335-336): Sosyal devlet ilkesinin kendi başına bir hedef olmadığı, yapılan reformlarla işten çıkarmalar ve toplu sözleşmelerde geriye gidildiği ileri sürülmektedir. Sosyal devlet yerine "minimal devlet" anlayışı hakim kılınmak istenmektedir. Refah harcamalarında yapılacak kısıtlamalar çoğunlukla güvenlik, uyuşturucu bağımlılığı ve suç örgütleriyle mücadele gibi alanlara aktarılmak zorunda kalmaktadır. Sosyal refah devleti (*Welfare state*) yerini "sadaka veren" devlete bırakmaktadır. İşsizlerin ve sosyal açıdan daha alt sınıflarda bulunanların durumlarından kendilerinin sorumluları oldukları ise çoğu zaman gerçeği yansıtmamaktadır. "Çorba ve sadaka dağıtan" devlete doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Sosyal güvence alanında devletin sorumluluk alması istenmemekte, bireylerin sorumluluk üstlenmesi arzulanmaktadır.

Akademik tartışmalarda örneğin Esping-Andersen, Kıta Avrupası sosyal refah devleti modelini "*frozen welfare state landscape*" (değişime kapalı sosyal devlet anlayışı) şeklinde formüle etmekte, sosyal politikaların daha etkin şekilde yürütülmesini sağlayacak reformların istenilen ölçüde gerçekleştirilemediği ifade edilmektedir (Bäcker, 2010a: 76). Ancak, özellikle Almanya örneğinde istihdam piyasalarında, emeklilik ve bakım sigortası gibi birçok alanda yapılan reformların sonuçları olumlu şekilde alınmaya başlanmıştır.

Kıta Avrupası sosyal refah devleti modelinin en önemli temsilcisi olması ve dünyadaki sosyal devletlerin en büyükleri arasında yer alması kuşkusuz sosyal devletin geleceği ile ilgili tartışmalar ve reformların Almanya üzerindeki etkilerinin takip edilmesi açısından önem arz etmektedir. Ülke ekonomisinin büyümeyi sürdürmesi ve son 10 yılda yürürlüğe konulan çeşitli reformlar bazı sıkıntılara rağmen, sosyal devlet uygulamalarının sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

Almanya'da özellikle 2016 yılı Temmuz ayından itibaren 23 yıldan beri en yüksek emekli aylığı artışı %5 olarak uygulamaya konulacaktır. Yine istihdam piyasalarında 2016 yılı itibariyle gözlenen gelişmeler olumlu olarak nitelendirilebilir. Ancak, nüfus yapısındaki sorunlar halen devam etmekte, mevcut hükümet ise önemli ölçüde mülteci politikaları çerçevesinde sorunun yönetilmesini hedeflemektedir. Diğer taraftan, gerek muhalefet partileri ve gerekse seçmenlerin önemli bir kısmı bu konuda direnç göstermektedir. Uygulamaya konulan reformların Almanya'da bütçe dengelerine yansımalarının da son yıllarda olumlu yönde seyrettiği gözlenmektedir.

Sosyal refah devletinde vatandaşların devletin bu konudaki rolü hakkında olumlu beklentileri ve destekleri yaşanan çeşitli sorunlara rağmen önemli ölçüde devam etmektedir. Neoklasik hipotezlerin aksine, sosyal refah devletinin kaynak tahsisinde sorunlar ortaya çıkardığı ve böylece büyümeyi olumsuz şekilde etkileyeceği görüşleri ampirik olarak ispat edilememiştir. Aksine sosyal güvenlik sisteminin üretim verimliliğini artırıcı bir etki yarattığı konusunda pek çok araştırma bulunmaktadır (Meinhardt, 2009: 398, Bäcker, 2010a: 179-180).

Sosyal güvenlikle ilgili reformların tedrici olarak yürürlüğe girmesi, bu reformların başarı şansını artıracaktır. Unutulmamalıdır ki reformların sürdürülebilmesi ancak toplumsal uzlaşma ile mümkün olabilecektir. Sosyal anlamda fırsat eşitliğine önem veren ve üretilen GSYİH'nın daha adil bir şekilde bölüşülmesini hedefleyen politikalar uygulamaya konulmalıdır. Kuşkusuz bu açıdan toplumsal dayanışma kültürünün devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Sosyal devletin ekonomik hedeflerin ötesinde bir değerler sistemi olduğu, sosyal ve insani amaçları bulunduğu unutulmamalıdır. Toplumun zayıf kesimlerini korumaya yönelik politikalara devam edilmelidir. Ancak, sosyal politikaların piyasalardaki etkinliği dikkate

alması, maliyetlerinin daha adil ve güvenilir bir şekilde bölüşülmesi, uzun vadede finanse edilebilir olması için şarttır.

Sosyal güvenlik sistemine duyulan güvenin artırılarak geniş toplumsal kesimler tarafından kabul görmesi sistemin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Sosyal devletin rekabet yeteneği, aynı zamanda geniş toplum kesimleri tarafından benimsenmesi ile doğrudan ilgilidir. Ayrıca, demokrasiyle yönetilen ülkelerin sosyal politikalar olmadan varlıklarını devam ettirmesi çeşitli sorunları beraberinde getirecektir. Bu nedenle sosyal devlet tarafından uygulamaya konulan politikalar, vatandaşın nezdinde devletin meşruiyetine ve sosyal barışa yardımcı olmaktadır.

Son olarak ülkemizde son yıllarda daha da yaygınlaşan sosyal politikalar ana hatlarıyla değerlendirilecek olursa, özellikle engellilere yönelik olarak yürürlüğe konulan bakım ücreti, engelli maaşı ve istihdam sağlanması gibi uygulamalar en fazla dikkat çeken uygulamalar olmuştur. Ayrıca, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan 65 yaş üstü kesimler için sağlanan yardımlar, dar gelirli kesimler için asgari ücretin yükseltilmesi, sağlık, işe, toplu konut yapımı vb. alanlarda yürürlüğe konulan pek çok yeni uygulamanın toplumun geniş kesimleri tarafından olumlu şekilde kabul gördüğü gözlenmektedir. Geri kalmış yörelere yönelik alt yapı yatırımlarının hızlandırılması ve kadın iş gücüne sağlanan ayrıcalıklar sosyal devlet kapsamında değerlendirilecek diğer yaygın uygulamalardır. Sosyal güvenlik ve sosyal politikalar alanında mevcut hükümetin geçmiş dönemlere oranla daha başarılı olduğu gözlenmektedir. Nitekim artan sosyal transfer harcamalarının, mevcut hükümete olan seçmen teveccühünün kısmen de olsa bir gerekçesi olarak değerlendirildiği söylenilebilir.

5. SONUÇ

Sosyal devletlerin önemli bir bölümü nüfus yapısı, küreselleşme, işsizlik, iktisadi krizler vb. sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminde karşılaşılan bu sorunlar yapılan reformlarla ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Reformların sürdürülmesi ülkelerin rekabet yetenekleri ve sosyal entegrasyonun sağlanması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda sosyal refah devletinin geleceği, iş gücü verimliliğinin yükseltilmesi, kişi başına düşen GSYİH'nın artırılması ve uluslararası rekabet yeteneğinin sürdürülebilmesi ile mümkün olabilecektir.

Gerek AB entegrasyon süreçleri ve gerekse küreselleşme her ne kadar rekabet koşullarını zorlaştırmaktaysa da bu süreçler farklı baskı gruplarının ortaya çıkardığı sosyal maliyetlerden kurtulmak için de yeni fırsatlar yaratabilir. Sosyal politikaların uzun vadede sürdürülebilmesi için bütçe kalemleri arasında öncelik sırasına göre bir düzenleme yapılması, işsizlik sorunuyla mücadele edilmesi ve sürdürülebilir büyüme imkânlarının sağlanması gerekmektedir.

Yaşanan tüm sorunlara rağmen, sosyal refah devleti ile ilgili temel politikalar Batı Avrupa refah toplumları için önemini sürdürmeye devam etmekte ve öngörülebilir bir gelecekte bu politikaların devam ettirilmesi kaçınılmaz olarak görünmektedir. Zira ekonomik büyüme, toplumsal istikrar ve insan onuruna yakışır bir hayat sürdürmek için sosyal politikalar önemini korumaktadır. 2008 yılından itibaren yaşanan uluslararası krizin de gösterdiği gibi, "piyasanın görünmez eli" maalesef pürüzsüz işlememekte ve devletin düzenleyici gücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, G. (2002). *Türkiye'de Ekonomi - Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arıcan, E. (2005). *Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama*, Marmara Üniversitesi İİBF, Cilt XX, Sayı 1, s. 77-94.
- Bäcker, G. u.a. (2010a). *Sozialpolitik und soziale Lage in Deutschland*, Band 1: Grundlagen, Arbeit, Einkommen und Finanzierung, 5. Aufl., Wiesbaden.
- Bäcker, G. u.a. (2010b). *Sozialpolitik und soziale Lage in Deutschland*, Band 2: Gesundheit, Familie, Alter und Soziale Dienste, 5. Aufl., Wiesbaden.
- Berthold, N. and Stettes, O. (2000). *Globalisierung und Strukturwandel - droht das Ende des Sozialstaates?*, in: Theurl, E. (Hrsg.), *Der Sozialstaat an der Jahrtausendwende - Analysen und Perspektiven*, Würzburg, s. 1-27.
- Boeckh, J.a. (2011). *Sozialpolitik in Deutschland, Eine systematische Einführung*, 3. Aufl., Wiesbaden.
- Bogedan, C. and Leiber, S. (2009). *Fit für die Zukunft: Vorschläge für eine moderne Sozialversicherung*, WSI Mitteilungen 7/2009, s. 400-402.
- Breyer, F. and Buchholz, W. (2009). *Ökonomie des Sozialstaates*, 2. Aufl., Heidelberg.
- Butterwegge, C. (2006). *Krise und Zukunft des Sozialstaates*, 3. Aufl., Wiesbaden.
- Färber, G. and Schupp, J. (Hrsg.) (2005). *Der Sozialstaat im 21. Jahrhundert*, München/Berlin.
- Frevel, B. and Dietz, B. (2008). *Sozialpolitik kompakt*, 2. Aufl., Wiesbaden.
- Kaufmann, F. (2003). *Varianten des Wohlfahrtsstaates - Der deutsche Sozialstaat im internationalen Vergleich*, Frankfurt am Main.
- Gedik, M. A. (2007). *Kamu Açıklarının Ekonomik Etkileri ve Çözüm Önerileri*, Doktora Tezi, Adana.
- İktisat ve Toplum Dergisi (2011). *Kürselleşme, Nereye Kadar?* Yıl 2, Sayı 13, s. 26-31.
- Lampert, H. (2003). *Kann der Sozialstaat gerettet werden?* Institut für Volkswirtschaftslehre, Volkswirtschaftliche Diskussionsreihe, Uni. Augsburg, Beitrag Nr. 247, August.

- Lippel, B. (2008). *Klare Mehrheiten für den Wohlfahrts-gesellschaftliche Werteorientierung im internationalen Vergleich*, Friedrich Ebert Stiftung, Bonn.
- Meinhardt, V. (2009). *Gesellschaftlicher Wohlstand und Krisenstabilisierung*, WSI Mitteilungen 7/2007, s. 398-399.
- Milbradt, G. (2005). *Erfordernisse und Grenzen, staatlicher Risikoübernahme in der Marktwirtschaft*, Perspektiven der Wirtschaftspolitik, 6 (4), s. 443-448.
- Ott, N. (2007). *Sozialpolitik*, in: Vahlens Kompendium der Wirtschaftstheorie und Wirtschaftspolitik, Band 2, 9. Aufl., s. 559-612.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, Yayın No: 2007-57, İstanbul: İTO Yayını.
- Öztürk, N. (2007). *Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına - Ekonomide Devletin Değişen Rolü*, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Öztürk, N. (2016). *Kamu Ekonomisi*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Petring, A. (2012). *Sozialstaat und Soziale Demokratie*, Friedrich Ebert Stiftung, 2. Aufl., Bonn.
- Şanlıoğlu, Ö. (2011). *Sosyal Refah Devletinin Dünü, Bugünü ve Geleceği: Almanya Örneği*, Ankara: Detay Yayıncılık.